

Fehér csontunk, hűlt porunk?... Egy frászt!

„Hajnalodott. Levelek kapaszkodtak a fákra, egerfüles rügyek bámulták a rácsos fényt, ahogy beszüremlett a sírok közé. Húvös harmat csillogott a keresztfákon, köveken, márványokon, szürke fekete, barna fény, de fény, s a két ember a temető legszélesebb utcájára gurultak. Mint két embrió csavarodtak egymásba. Nem tudtak megszólalni. Tele földdel a szájuk. A nő befont hajából szobrot formázott a sár. A férfi sűrű göndör haja letapadva takarta tekintetét, szeme csukva, szakálla üveg-kemény.

Nyöszörgés hallatszott. – Margit... Élünk? – a nő nem szólt csak intett tőpörödött kezével, hogy él. – Gyere, próbáljunk meg fölállni.”

A regény a föltámadás-jelenettel indul... Valami újabb mese Ádámmal és Évával? Esendőségükben ők azok; csak nem a Paradicsomban. A kartotékkolt, komputeres civilizáció várja őket.

„Az előadó már várta őket. (...) A számítógép egerével maszatolt. Dűnnyögött hozzá, majd hirtelen kimondta: – Maguk tényleg meghaltak. 1989. Karácsonyán. A szenteste délelőttjén.

– Tíz év a földben! – Koprázi lecsuklott a fotelbe. Margit állt, majd finoman, szoknyáját maga alá hajtva, leült.

– Tíz éve. – Bólintott a nő. – Bár ez egyszerűen lehetetlen, de ebben a világban bármi megtörténhet, úgyhogy én már semmin se csodálkozom...”

És mi, olvasók sem. Tulajdonképpen a rendszerváltást követő évtized két „normális” túlélőjével ismerkedhetünk meg; s egyben a menthetetlenül individuummokra szétbomló új barbárság korszakának krónikája a könyv.

„A gyengéket elfújja a szél, / az erősek még jobban összetörnek” – mondja Lator László, csaknem egy fél évszázadig kiadatlan versében. Bármennyire is tagadjuk, bármivel hitegetjük magunkat, mindig így volt e világi élet!... Midőn már nem az elődök emléke, nem az őket előhívó gondolat gyökerezik a földben, hanem az eleven ember; s nem megértésünk hőfokán, inkább értetlenségünkben kezdenek felolvadni a kövek.

A lakott föld határa lejjebb költözik. Mélyebbre. A göröngyöket nem kísértetek dübörögtetik. De még csak modern fantomok sem. Talán inkább az író alteregója. Azé az emberé, aki kiírja keserűségét, tiltakozását, tehetetlenségét, a kint, az undort, a bomlást, mely mindenben ott van – benne is.

Fehér csontjuk, hűlt poruk? Egy frászt (mondaná a szerző); legfeljebb kongó vágyaik, elfeketülve; földbe ágyazott álmaik. Pondrókat öklendeznek, aztán egyszer csak kidobja magából őket a föld. Rágatlanul, emészthetetlen-

nül. S a szagos műanyag világban térferegve bűzlenek, mint valami idétlen koldusok.

Még eszembe jutott egy régi versidézet: a próféta pusztába megy (vagy barlangba, mindegy) s a hasát vakarja egykedvűen... Nos, ezek viszont onnan jönnek. A semmiből – a valaminek hazudott másik semmibe.

Az egzisztenciális probléma a tét; melynek kivetítése nem csupán ábrázolást jelent, hanem a belső tisztázáshoz is hozzásegíti az alkotót.

Az 1955-ben Budapesten született **Koppány Zsolt** tizenkettedik kötetének a címét – *E-mailen szóla Zarathustra* – részben a posztmodernnel magyarázta volt (a posztmodern *művének* tartva). Amellett, hogy régi vágású írónak vallja magát, aki nem bírja a számítógépet, egy nem is olyan morbid kijelentést is megkockáztatott pár évvel ezelőtt, miszerint a költészet nem halt meg, csak az olvasó. S ehhez még tegyük hozzá annak az interjúszövegének a végét, amelyikben a XXI. századnak Szent Ágoston-citátummal üzent: *Ne aggódjatok, a jobb lator üdvözült. És ne bízzátok el magatokat, a bal lator elkárhozott.*

A *Feltámadás és az élet avagy az apokrif sírbatétel* című Koppány-regény hőseinek halála látszólag esetleges; megfajthatatlenebb, mint korábban a nyílt üldözések, leszámolások idején, amikor félelmében mindenki magával hordhatta (Németh László saját bevallása szerint ruhája titkos bélésébe bevarrva) a méregkapszulát.

Ám a meghasadt lelkiállapottól nem sikerült megszabadulni. (Melyik utat válaszd?) „Egyetlen menekvésünk a munka volt” – olvashatjuk Gyurkovics Tibor Skizofrén történelmében a Rákosi Mátyás nevével egybecsengő zsarnokság: kultusz és tisztogatások idejéről, meg a Kádár-korszakról. (Nyilván a munkaterápia is csak Isten irgalmával segíthet.)

S most itt vannak ők: korcs utódai a mártíroknak – jóllehet zsigereikben (szó szerint véve) a föl szaga –, akiket a hősies ellenállás vagy halál esélyétől is megfosztott ez az álságos válság-kor. Már rég nem az a tét, sugallja a szerző, hogy ki van velünk és ki ellenünk!

Koppány hőse megtanulta, miszerint nemcsak a zsarnokság *ivódik, evődik be velődig*. „Eszmélnél” – de nem jut eszedbe használható eszme, s az is bénító bilincs.

A „hogyan éljük túl?” – mert ezt is túl kell, túl lehet élni –, az esélyek köre nyilván tágabb, az áltatás, önáltatás azonban legalább olyan kockázatos, mint az előző nemzedékek esetében. Csalás az alázat, csalás a gőg, csalás a lázadás; még az alvás is... „sebet vagy igazságot” – mondaná a koridős költőtárs, ám kevesen gondolnának a verssor folytatására: hogy „bele lehet halni”...

Ezekről a száználmasan tébláboló figurákról könnyen eszünkbe jut a Gyurkovics-vers hasonlata: „lekapcsolódsz, mint a vagon a tehetetlen kocsisorról”, s „a vasutas” – ha nem a halállal helyettesítjük be – „már rád se gondol”. Igaz, más a dal ma, a *sláger* (a réginek is más a visszhangja); már a dőzsölő, áldemokrata kapitalizmusról szól („uram bocsá”)... A veszélyes élet ma inkább a Koppányra-Koprázira jellemző „kihívó élet”.

Először a fikció és a valóságos élmény viszonyát akartam kutatni. A regény párbeszédei valóságosnak hatnak, helyenként durván azok. Itt jegyezném meg,

hogy Koppány Zsoltról fiatalabb íróársai más vonatkozásban azt állították, hogy nem közönséges módon szereti az embert; „akkor is, ha dicsér, akkor is, ha ostoroz”. Hősének a túlzott emberszeretetet és kapcsolatteremtés (vagy annak kudarca inkább) – az újabb terhes tapasztalatok után – a maga provokatív felhangjaival ezúttal tragikus vonásokat kölcsönöz. Kegyetlen vonzódásai, érzelemkítőrései közepette képes a kiválasztott személy torkának rontani. Az ábrázolásban bujkáló groteszk – Koppány Zsolt megszenvedett humora – szerencsére varázslatos módon átsegít a kritikus helyzeteken. Hőseivel nemegyszer a véletlenszerűség határán utazunk, úszunk, a *valószerűtlenben*. Mindenfajta moralizálást sikerül elkerülnie (az utolsó fejezetig, mely túl részletező, kifejtő, ám még a drámai rész összefoglaló ismétlései sem kockáztatják az összhatást). Az író félreérthetetlen fölismerései, ítéletei jelzik, hogy a regény kiválasztott (reinkarnálódott) emberpárja – „Egy férfi és egy nő” –, aki a farkasréti temető művészdombjáról „arccal előre, gyökerek és csontok közt... csúszott, vonaglott a földben”: nem egyszeri és egyedi bűnbeesés áldozata; hisz maguk a győztesek is, a sikeremberek a legszánalmasabb példányai a vesztesre álló társadalomnak, a nemzetnek.

A szerző, a két főszereplő életkora, foglalkozása, helyzete, a leírt helyszínek után ítélve, nem kitalált szerepekkel játszadozik. A feltámadás ötletét sem tekintem egyszerűen a képzeletből eredeztetett játéknak. Kiszállni a gyűlölt, megvetett világból – több akar lenni ez, mint meghökkenítő eredetieskedés. Elvagyódás onnan, ahol az emberi kapcsolatok rohamosan leépültek. Dörzsölt főnökök, nagymenők közt élni? Inkább a halál! Koprázi, a regény főszereplője és az állásától, egészségétől megfosztott feleség ellehetetlenülve, esetlenül mozognak, vergődnek az „erkölcsi megfontolásokra köpő szépség” világában, a csupán a fogyasztói mentalitásra épülő új magyar valóságban.

Melyik a valóságoshoz fogható-mérhető, legközelebb álló írói »én«? Gondoljunk a lázongó, a szerelmes, a hívő, a hitetlen, a munkanélküli, a „horrorisztikus” temetésen sírásó, a jóságos, a bolond, a kedélyjavító gyógyszerekkel kísérletező, a cinikus szerkesztő „vérdilettáns” jelzőjétől megvaduló, bosszúéhes Koprázira? Már is abbahagyom, magam elé képzelve Koppány Zsolt átható tekintetét és szenvedélyes üstökét (arról sem feledkezve meg, hogy a beszélgetőpartnere szerint milyen hevesen tiltakozott nemrég Nádas Péter a vele egyazon időben született regényhős, Kristóf önéletrajzi fogantatása ellen).

Koppány mesélőkedve hagyományosan szép olvasmányidőket idéz; nem receptre sikamlós, így aztán nem fullad bele az erotikába, pedig van hozzá érzéke. A kendőzetlen őszinteség, a hiteles korrajz és a (szerencsére) sehol nem túlintellektualizált konfesszió alapján ítélve, nevezhetném nagyvonalú realizmusnak, amit művel. Meglepetés minden fejezet – „seb” –; bravúros szakmai magabiztossággal tálalja fel a mindenkori s mégis modern sztorit. Ha a történetekben nem is, a jellemzésekben és sok-sok apró epizódban rá lehet ismerni a szerzőre. A káprázatos emlékképek mellett, gondolok itt az író Koprázi életstílusára, lerobbant egészségére, bozontos üstökére, szegényzsebéhez mért ingyenc ízlésére, dühére; hisztériás pózait, enerváltságát is nyíltan, őszintén vállalja. Egy-egy bosszúvággyá növesztett, halálmegvető Don Juan-i vagy Don Quijote-i konfliktusban, találgathatjuk, hogy mennyi az átéltség vagy a komolysággal vállalt póz. Külön remeklés a falusi temetés leírása; az író bármely

színtéren otthonos, a vérbő realizmust anekdotikus részletek fokozzák – ez teszi a regényt lebilincselő olvasmányá. Azt is képes elhíttetni menet közben kiválasztottjairól, hogy: „Halottak napja van. Hiszen élnek és csak ők tudják, hogy halottak”. Türelmetlen művész, számonkérő; de kérdésfelvetése, mint mindig, etikus. Az evangéliumi tanítás „félelmetes” szeretetkultuszából (szeressétek elenségeiteket) kiindulva vesz erőt rajta a kétkedés, hogy: „a templomokban zárandokló hívő és nem hívő emberek ezrei ugyanolyanok, mint a kufárok. Nem valók oda. És a sok csiricsáré dísz, minta, stukkó, aranyozott gipsz nem díszítik a templomot, hanem lehúzzák falait. A kufárok kései utódai a turisták. (...) És a korpusz? A Megváltó kínszenvedése? Azt miért kell látnom? Ő az egyedüli győztes. A korpusz nem való a keresztre. A korpusz ugyanis föltámadott...” Innen már csak egy lépés a fagyos hitvesztés, s az igazságosságot kereső emberi értelem hiábavalósága. Az irónia, persze, az érzelmes epizódok patetikus nyelvi fordulatait is képes átminősíteni. A regény nyelve tiszta, az élőbeszédre hangolt áradás. Ráolvashatnám Márainak a Szomoró Dezső stílusáról írt jellemzését a „különös... csak az ő műhelyében előállítható” barokkos mondatokról; vagy a groteszk, szándékosan frivol neoprimitív fordulatokról. Az impresszionista látásmód sem áll távol a szerzőtől. Az egzisztencia fenyegetettsége inkább megkívánta az élőbeszéd áradását, mint az elvont, retorizált konstrukciót. Egyfajta polifóniába olvadás adja meg az (egykor Mándy Iván által észlelt) anyagszerűség és feszültség, idegrángás egyensúlyát. A regény hangzati hatását.

Olvasás közben időnként Karácsony Benő könnyedsége jutott eszembe – a halálból visszatérés kalandja végül is nem tragikus, a jellemferdülések groteszk ábrázolása viszont tisztán érzékelteti, hogy az ezredfordulóra mi lett belőlünk. Máskor Bulgakovnak a fantasztikust történelemfilozófiával s a jelenkor figuráit szatirikus eszközökkel megközelítő nagy parabolaregényével, *A mester és Margaritával* próbáltam társításokat találni.

Bízom benne, hogy Koppány Zsolt – velünk együtt – messze áll a Sátán megkísértésének végzetes színterétől. Ezért hát, a regénybeli irracionális alaphelyzet ellenére, az alkotó átbillenése a képzeletbe inkább valamilyen „kibillenő realizmust” eredményez (Csáth, Cholnoky prózáját jellemzi ezzel a szókapcsolattal az irodalomtörténet); ezek szerint a végletek természetes közelítése, az álomszerű lebegés, az átmitizált, mert egyre kísértetiesebb hétköznapi helyzetek szerencsésen megférnek írói tükrében. Környezet- és lélekrajz egyelőre derűsebb, szétfolyóbb nála, mint mondjuk a Kafka-művek abszurdig fokozott metamorfózisa.

Azért *van* remény – mai magyarok! – nemcsak egy kis meghalásra, eltemetkezésre. S végtére Koppány Zsolt sem tragédiát írt... Az idei könyvheti „placcra”, piacra kitett költő-író-társ (Gyurkovics Tibor) „bizakodása” is ezzel cseng egybe: „mondják – tavaszra / ha minden összejön / nagy lakomát csaphatunk / nyugatiakat is hívhatunk / bankárokat is idecsábítva / elég tisztességes áron / kimérjük a csodaszarvast”.

(Koppány Zsolt: *Feltámadás és élet, avagy az apokrif sírbatétel*. C.E.T., Budapest, 2006.)

Lászlóffy Csaba

„Nem foghat azon semmi átok, kit az Isten keresztre vet”

Koppány Zsolt, „a mai magyar irodalom jelese”, ahogy regényében némi öniróniával aposztrofálja önmagát – bizarr, már-már abszurdoid művel lepte meg a könyvhétre az őt kedvelő olvasókat. Nemcsak saját sorshelyzete ellentmondásait örökíti meg benne, hanem – áttételesen – képet ad elfuserált „rendszerváltozásunk” fonákságairól, kulturális életünk anomáliáiról is, s arról a szomorú tényről, hogy mindazok, akik a Kádár-korban „körön kívül” voltak, mindmáig ott is maradtak. Egyik politikai székértáborhoz sem csatlakozván, nem sikerült a szellemi életbe integrálódniuk, s hovatovább még a létezéshez való joguk is megkérdőjeleződik. Így az önéletrajzi fogantatású mű áttételesen korrajznak is tekinthető, amelyből világossá válik, hogy ezredvégi „feltámadásunk” a művészetet, amely korábban a diktatórikus uniformizáló politika kereteibe volt szorítva, teljes gazdasági-anyagi kiszolgáltatottságba taszította. Azaz: a „tetszhalál” állapotából a „tetsz”-élet vermébe lökte.

A cím ellenére a regény korántsem vallásos indíttatású (legalábbis a szó dogmatikai értelmében nem az), mégis szoros szálakon kapcsolódik az apokrifokhoz: a művész „örök krisztusi” sorsára utal. A szerző elfogulatlan őszinteséggel tárja elénk alteregója, Koprázi József, a „kiválasztott”, valamint felesége, Káprázatos Margit, „az Állami Műház lépés- és ugraművésze” (tetsz)halálának, feltámadásának, újabb kálváriájának s második sírba tételének történetét. Szemtanúi vagyunk az evangélium e világi vissza-

vonásának, a közönséges emberek által történő megcsúfolásának; ugyanakkor a mű mégis nyitva hagyja a reményt: a másodszeri sírba tételt (is) feltámadás követi talán... Így a mitológiai tér/időbe ágyazódó, egyszerre reális és szürreális történések a művészsors „itt és most” („hic et nunc”) vonatkozásait az „örök élet” dimenziójába emelik. Ugyanis az igazán jelentős alkotó – alászállva a létszenvedés legmélyebb bugyraiba – az Igazság („a valóság égi mása”) felmutatására törekszik; s mivel nem tesz engedményt a politikai – társadalmi – közizlésbeli elvárásoknak, többnyire marginalizálódik. De épp megőrzött függetlensége teszi őt képessé/alkalmassá arra, hogy műve korokon átívelően érvényes legyen.

A szerző – jöllehet ötvenéves korára több mint húsz műve (versek – esszék – novellák – drámák – forgatókönyvek stb.) megjelent – ugyancsak perifériára szorultnak érzi önmagát: az életforgatag félresodorta, s párjával együtt a „tetszhalál” állapotában él. Ahogy egyik versében írja: „Hol vak vagyok, hol világtalan. / Hol pedig halott vagyok” (*Verseim elé*). Nem merül bele a siker és a pénz utáni hajszába; inkább „balek”-ként kívülálló marad, s mint valódi „Krisztus-hordozó”, az Igazság pajzsát emeli maga elé. Nem véletlen, hogy sors-regényét Krisztus „öt seb”-ére utalva bontja fejezeteire: ő maga, személy szerint is, viseli a stigmákat, amelyeket a köznapi érdekekbe, a közönségességbe alámerülő világtól kapott. Alteregó-hőse ezért száll alá újra szinte megkön-

nyebbülten – a „próbafeltámadás” kudarca után – sírjába: inkább a halál, mint a „tetsz”-élet! „Egyszer tévedtem életemben, / amikor megszülettem. / Immár jóvátehetetlen tettemet / elbújatom. Nappal is / magamra húzom az éjszakát. / ... / A végtelen tájba olvadok” (*Döbbenet*). Regénye olyan, mint egy tarka szöttes, amelynek alapszíne a fekete; élőként is az „örök sötétség” labirintusában („földi pokol”) bolyong. Hőseiről – némileg eltávolítván őket magától – egyes szám harmadik személyben szól, ami lehetővé teszi, hogy olvasóinak „magasabb síkról” is rálátást biztosítson a történésekre, s ne szubjektív belső monológként hasson elbeszélése. A narráció természetesen fiktív; az egész eseménysor szimbolikus sűrítettségű: néhány lényegi mozzanat köré az író mély ember- és életismeretről árulkodó „sztorit” sző. A fantasztikum és a realitás megfelelő arányú keveréséből az utóbbi másfél évtized értelmiségi drámája bontakozik ki, s a hatni-változtatni tudás lehetetlenségének alapvető okaira is fény derül.

Az első seb a hősök „feltámadásának”, illetve az életbe való visszahelyezkedésük nehézségeinek története (*Feltámadás és kezdődik az élet*). Húsvét hétfőjének kora hajnalán 2000-ben, pontban 0 óra 15 perc 40 másodperckor a Farkasréti temető csendjét váratlan esemény bolygatja meg: a művészarcellában megmozdul a föld, és egy emberpár – több mint tíz esztendei nyugalom után – előkúszik-mászik sírjából. A tetszhalál állapotából új életre kelt férfi és nő megpróbál elhelyezkedni a – reményeik szerint – azóta megváltozott valóságban. 1989 szentestéjének délelőttjén választották az önkéntes halált; 13 óra 25 perckor találtak rájuk

otthonukban („a padlón heverték és fogták egymás kezét”). Most értetlenül állnak a sors tréfája előtt: vajon „virtuális” halottak voltak eddig, avagy most lettek „virtuális” élők? A „hamleti kérdésen” hosszan eltöprengve végül is úgy döntenek: megpróbálnak belehelyezkedni hajdani életük köznapi kereteibe.

A Polgármesteri Hivataltól beszerzett halotti anyakönyvi kivonattal a zsebükben az Összművészetek Szövetsége támogatásával kis garzonhoz jutnak a Ferenciek terén, az Ecclesia Kiadó könyvesboltja – ahol hajdan Koprázi mint fiatal elárusító dolgozott – épületében (mivel a lakást a Szövetség a halott Kopráziék peremkerületi otthonának értékesítéséből vásárolta, így jogosan tartanak rá igényt). A jelenleg ott élő költő-palánta, Medárdy Zoltán készséggel engedi át helyét december végéig a Mesternek, akinek naplóját ő mentette meg az utókor számára, s most annak alapján akar drámát írni. Egy bizarr novella máris elkészült róluk (*Egy pár csirke*), amelyben „a mai magyar irodalom jellese” és híres „ugramművész” élete párja – „a kakas és a szép jérce” – kiszenvédésének történetét örököltette meg. Szeretné, ha a Mester néhány satirikus novellában feldolgozná „tetszhalott éveiket” is. „Mert nem lehet, hogy a tízéves halál csupa némaság volna!” Nem is az volt, persze; visszamenőleg mégis „síri álm”-nak tűnik az egész! A Mester és Margitja (a névhasználat egyértelműen Bulgakov Mester és Margaritájára utal!) mindenben kiegészítve és támogatva egymást, közösen rőtta-rója a maga pokolköreit; életük gyertyája is egyszerre lobban el. De míg Bulgakov hősei – ha fényt nem is – legalább nyugalmat kaptak, a Koprázi-Káprázatos párnak még a halálban sem lehet megnyugása.

A második seb (Koprázi utolsó novellafüzére) egy viszontagságokkal s színes élményekkel teli „kalandregény”, amely hősei sorsában a 80/90-es évek fordulóján bekövetkező – látszólag felívelő, de csakhamar újra megtorpanó – változásokat manifesztálja. 1989-es „halálukat” megelőzően Koprázit a Minden Hírlapot Kiadó Vállalat egyszerűen „lapátra tette”; felesége azonban – hosszú és keserves mellőztetés után – váratlanul szerződést kapott egy nyári fellépésre a mörbischi szabadtéri színpadon („Tíz kerek, de remélhetőleg csodás, ezerfényű nap”!). A jól megérdemelt és nem kis összegű gázsiból bejárhatják végre fél Európát (Németország, Hollandia, Benelux államok stb.), sok-sok izgalmas élménnyel, látvánnyal töltekezve, s sok-sok fényképen megörökítve a „nagy kalandot”. A létbizonytalanság és a megnyílt lehetőségek káprázata tehát egyszerre, együttesen határozza meg életérzésüket. Frankfurtban jártukkor Koprázinak fantasztikus idő-utazásban van része: míg felesége a szállodában mély alvásban piheni az út fáradalmait, ő bekukkant a majdani, 1999-es könyvvásárra, ahol a magyar pavilonban meglepődve fedezi fel az egyik pult alatt a saját (1989-ben még csak részben megírt!) tíz kötetét. Egy jól öltözött, magyarul beszélő úr, Józsa (aki Krúdy *Hét bagoly* című regényének Józsaíására emlékeztet) felvilágosítja: ide csak mások ajánlásával lehet bekerülni. „Maga, kedves barátom, nincs benne a családban!” – inti szerénységre az író, aki azonban az egyik standon épp most bukkan rá újabb, 2000-ben írt műveire. Gyorsan betömi őket egy nagy szatyorba, s viszi Margitnak, az arab pavilonból elémelt – a Jordán vizével töltött – üvegcsével egyetemben. Álom és valóság elemei tehát szürreális lebegéssel ele-

gyednek képzeletében; s ekkor még úgy reméli: a „szerencse-fiak” sorsa vár rájuk. Visszaújtukon, átlépve az osztrák–magyar határon megtudják: „Kádárnak nuku!” – mire boldogan igyekeznek kis Polski Fiajtukon hazá. Margitot, akinek élete, mindene a tánc, az Állami Műházban új szerződés várja („címzetes magánlépés- és ugraművész”!); bíznak tehát benne, hogy csakhamar eljön az ő idejük is! Ehelyett csalódások sora vár rájuk, kisvártatva mindketten állás nélkül maradnak; ez vezet 1989 karácsonyán öngyilkosságukhoz. S aztán következnek „a tetszhalott évek”...

A művész házaspár sorsában a szerző azt is érzékelteti, hogy a rendszerváltás során zömmel épp azok sodródtak partvonalra, akik leginkább hittek benne, s a maguk módján küzdöttek is érte. Koprázi, „a katolikus irodalmi jeles”, sokat imádkozott ebben az időszakban, de ez sem az ő, sem Margitja sorsán nem segített. 1995-ben Sakál, az új „lépés- és ugraigazgató” – több más kiváló, ismert nevű „ugrafussal” együtt – Káprázatos tündér-művésznőnek is útilaput kötött a talpára, végkielégítés nélkül, előnyugdíjazását is lehetetlenné téve (20 évnyi munkaviszonya volt, míg a nyugdíjhoz az ugraművészeknél 25 szolgálati év szükséges!). Koprázi most már káromolta Istent, siratta-vigasztalta asszonyát, de hiába: Margit búskomorságba esett, pszichiátriai kezelésre szorult; otthonuk, „az egyszoba, a depresszió mély, fekete fészke lett”. Sorsukat az író novellafüzérben örökítette meg; Margit – mély kábultságából fel-feleszmélve – el is olvasta az írásokat, de nem reagált rájuk: alámerült a lélek sötét éjszakájába. Mint annyi – sok-sok ezer! – sorstársa. A legszűkösebb anyagi viszonyok között tengették napjaikat;

Koprázi vissza-visszatérő fülzúgása, Margit kóros aluszékonysága örökös társul szegődött hozzájuk.

A harmadik seb („A szerelem sötét verem”) a feltámadásuk utáni újragezést – azaz „tetsz”-életüket örökíti meg. Páros magányra ítélt hiába próbálnak belevegyülni az „élők” közmegegyezésen alapuló szokásrendjébe, hétköznapi, „élelmes”, érdekekre épülő világába – személyiségalkatukból eredően erre képtelenek. Az író versben is megfogalmazza számkivetettségét: „Leprás vagyok, / megszült és eldobott a világ. / Karom, hajam leválik lassan; / velőmig hasít az árvaság” (*Egy költemény*). Főhőse pedig azon töpreng: „Meghaltam, és most mégis itt vagyok. /.../ Lehet, hogy ez csak egy próbafeltámadás. Az úr megnézi, mit teszünk ezzel a plusz-idővel. Ha jól viselkedünk, maradhatunk.” És ha nem? Akkor nincs többé kegyelem a számukra!

No de hogy viselkedhetnének „jól”, mikor mindketten „kilógnak” az átlagemberek közül? Míg mások a látszatok fenntartására fordítják erejüket, s a köznapi jólét előnyeit keresik-élvezik, addig ők abszolút őszinte, egymást megértő-támogatón, nyílt és „nyitott” viszonyban élnek, szeretetteljes testvériségben, ami másokat inkább irritál és taszít, semmint vonzana. Koprázi büszke rá: „Margit a barátom. A barátság meg fölötte áll minden pitiáner dolognak, mint a féltékenység, irigység, versengés”. Ők ketten „szabadok, mint az ég madarai, nem köti őket semmi össze, csak a szeretet, ami a legtöbb, legfényesebb”. De bármennyire is szilárd bázist jelentenek egymás számára, nem sikerül lábukat megvetniök a hétköznapi világában. Koprázi – Margit tudtával és beleegyezésével – megkísérel mélyebb kapcsolatot kötni Ivettel, a házukban lakó

háromgyerekes, életvidám, álomszép ifjasszonnyal, még novellafüzérét is odaadja neki betekintésre, de az visszariad „tolakodásától”: „Én mindig éreztem, hogy a művészt nem szabad megismerni. /.../ Az íróat olvasni kell, a festményt csodálni. De közel engedni, azt nem szabad!” Férje (Kuvik Bandi, a nyers húsember, mérnöki végzettsége ellenére trolibuszsofőr!) képtelen elviselni a művész-pár szellemi fölényét, Margit nagylelkűségét (aki legszebb „ugraházi” ruháit ajándékozta Ivettnek), s egyre idegenebbül és ellenségesebben figyeli magasröptű társalgásaikat. Így hát Koprázi számára nem marad más, mint búcsút venni álmaitól s fantáziája ihletőjétől („Bocsásd meg vétkeimet, mint ahogy én is megbocsátom a te vétkeidet, mit elkövettél ellenem. Ellenünk.”). Ivett hűvösen: „Maradjunk semleges viszonyban.” Sebtyben visszahozza a Margittól kapott ruhákat, de a novellákról megfélekedzik.

A Kuvik-pár aztán csakhamar – „menekülésszerűen”! – el is költözik a házból. Kopráziban viszont még inkább megerősödik a Margittal való életszövetség; immáron ők végérvényesen összetartoznak. Most és mindörökké. „Ennyit a szeretetről...”

A negyedik seb (*A megalázottság eszkalációja*) a labirintusban való bolyongásuk, kálváriájuk újabb stációit idézi fel. A temetőben a művészpárcellában felkeresik egykori sírjukat, ahol sokkal-sokkal jobb volt nekik, mint itt e földön. Margit máris szeretne ide visszatérni: „Nekem az élet: a halál. Születésem óta...” De férje türelemre inti: még próbatételek sora vár rájuk – nem lehet egykönnyen átlépni a holtak birodalmába! Az író gyöngéd és fájdalmas iróniával mutatja be, mennyire nem „életre való”

a szeretet hatalmában feltétlenül bízó művész-páros, s mennyire nem képes szót érteni a magasabb értékek iránt „süket és vak” közemberi világgal. A novellák visszaszerzése mindenél nehezebbnek bizonyul, s Kopráziéknak számtalan megalázást kell ez ügyben elviselniök. Kuvik Bandi még meg is fenyegeti a jussához ragaszkodó író, hogy feljelentést tesz ellene „zaklatásért” (ti. jogos tulajdona visszakövetelése miatt!) az V. kerületi rendőrkapitányságon, vagy beutaltatja az ideggondozóba, esetleg elvereti kocsmai haverjaival. Így működik tehát a „vaskos valóság”, melyben az „élhetetlen” szellemi emberek csak pórul járhatnak!...

Az Élet azonban mégiscsak tartogat olykor váratlan örömeket az ő számukra is! Koprázy, aki őszinte tisztelője, Medárdy révén némi pénzhez jut, befizet egy ötnapos párizsi buszos kirándulásra. Míg Margit otthon mély és zavartalan álomba süpped (hiszen ez lett most már szinte a legfőbb életformája!), ő halotti anyakönyvi kivonata révén „sürgősségi” útlevelet kap, s irány: a Művészetek hazája! Ott látvány-szinten sikerül megtekintenie (és lefotóznia) minden fontos épületet, történelmi emlékhelyet, emlékművet, múzeumot, képtárat, híres-neves kávéházat, az esti fényárban úszó Eiffel-tornyot, de alapos körültekintésre természetesen nincs lehetősége (részben idő híján, részben mert a nagy művészetközpontokban sztrájkoltak a dolgozók). Hazatérve aztán lelkesen beszámol Margitjának az élményeiről, de „testvérét” még a csoda-fotók sem hozzák lázba: ha nem gyakorolhatja az „ugráfiát”, nincs miért élnie s nem érdekli igazán semmi...

Így fest tehát egy alkotóművész házaspár élete az ezredfordulón! Állandó létbizonytalanság, anyagi szű-

kösség és légüres tér, amelyben kínos-keserves fuldoklásra van ítélve a szellem! Minden kísérletük, amely a reális világban való elhelyezkedésre, kapcsolatkötésre irányul, kudarcba fullad. Margit megpróbál egy közeli ifjúsági házban óvodás gyerekeknek „ugráfiát” tanítani; pár héten át fénylik, ragyog – de aztán fellázadnak ellene mind a gyerekek, mind a szülők: „túl igényes”, túlságosan szigorú. Így hát továbbra is csak az alvás marad számára az egyetlen menedék. Koprázi, hogy némi keresethez jusson, a Szabadegyetemen tart előadásokat a Kelet folyóirat négy nemzedékéről; hallgatói rajongva figyelnek rá, de az anyagból készített mives esszéit sehol sem sikerül megjelentetnie. „Milyen jó lenne valódi halottnak lenni megint!” – sóhajtják mindketten; s máris remélik: tavaszra újra odakint lesznek a temetőben, sírjukban. „Hát nem volt jó ott pihenni tíz éven át?” A férfit fura előérzet gyötri: „Valami súgja, bebújik a bőröm alá, olyan közel van. És motoszkál. Kavar. Szenteste után? Nem tudom... Talán akkor jár le a próba-feltámadás...” Leghőbb vágya, hogy Krisztussal találkozzon. „Mert ő az egyetlen, aki tudja a lényegét...”

December 23-án délelőtt aztán végre Kuvikéktől is visszakapja kéziratát („Ez a mi karácsonyi ajándékunk!” – vágja le dühödten a paksamétát az író elé). Kisvártatva pedig Medárdy jelenik meg egy – a Szabadegyetemről – ismerős pár kíséretében, s meghívót nyújtanak át a Mesternek 24-én este 22 órára a Szeretet Színháza új bemutatójára: „Az apokrif sírbatétel” című darabra. A szerző maga Medárdy, s ő alakítja a darabban a Fiút is, míg a két másik a Koprázi-Káprázatos párost.

Színház tehát a színházban. Azaz a regényben. Az ötödik seb (Az apokrif

sírbatétel) egyszerre konkrét és szimbolikus, profán és szakrális. A színpadon a művész-házaspár sorsdrámája zajlik, ami aztán a valóságban be is teljesül... Az est hősei kissé megkésve érkeznek a Károlyi Palota Műkedvelők Termébe: a kivételes alkalomra való tekintettel a Centrál Kávéházban előbb túrótortát fogyasztanak – Margit kedvencét! De valójában azért késlekednek, hogy ne kelljen szót váltaniok az egybegyűttekkel, hiszen a meghívót minden haragosuknak is elküldték! Mikor belépnek, a színen épp civódik a házaspár – otthonuk a valóságosnak hú mása; s egyéb tekintetben is magukra ismernek a szereplők mozgásában, párbeszédében. A darab lélektani hitelessége mellbe vágja őket: mindkét hős karakterének és sorsának mély ismeretéről tanúskodik (nemhiába a Mester naplója alapján írta a szerző!). A veszekedés szeretettelgi megbocsátásban oldódik fel („az ember a szeretteit bántja legjobban”); majd belép a Fiú, „kezében makulátlan fehér, törölközőnyi vászon”, s mint Jézus az utolsó vacsorán a tanítványaiét, megmossa ő is a házaspár lábát. Aztán saját arcát is belemossa a vízbe („Szent víz lett. Tiszta, szent víz”). Majd ünnepélyesen kéri a párt: „Este 11 felé gyertek le a Nereidák kútjához. El ne késsetek! Éjfélig van még idő. Addig. Egy perccel se több.” Mikor távozik, a színpad elsötétül, a padlóból füst csap fel. Fölülről hatalmas feszület ereszkedik alá korpusz nélkül. A nézőtérén óriási taps; Medárdy szorongva kérdi: „Mester, mit szól?” – Kopráziek dicsérő szavai megnyugtatók; érzi: sikerült megragadnia a lényegét.

A II. résznél változik a díszlet: a Ferenciek terének egy szögletén, a Nereidák kútja kőalapzatán üldögél a házaspár; most is civakodik (életük tarthatatlan, hiányoznak a megélhetés

alapjai stb.): „Itt még az élőket sem tekintik senkinek, nemhogy a holtakat”. Várják a Fiút: „Mindjárt jön és teszi a dolgát”. Sétálgatnak a kőfeszületig és vissza, az Ecclesia kirakatáig. Koprázi hirtelen felkiált: „holnap húsvét hétfő!” – azaz feltámadásuk hajnala; holott karácsony éjszakája van. Krisztus születésének ünnepe tehát most egy másfajta feltámadást ígér nekik: a „tetsz”-életből most fognak átlépni az „örök élet”-be, méghozzá testi haláluk árán; így a való világban nem kell többé botlogolniok. Kettős misztérium szemtanúi vagyunk tehát. A játék-téren és játék-időben a Fiú hirdeti: „közeleg az éjfél”, sorsuk beteljesül az Atya akaratából. Így számukra a szenteste (1989-es haláluk évfordulója) hozza el a megváltást – ami a húsvéti feltámadással fonódik össze tudatukban. A kőkereszt tövében váratlanul megnyílik az aszfalt: lépcső vezet a föld alatti kriptába. A Fiú fennhangon: „Koprázi József, a mai magyar irodalom jelese – kiválasztott!” Mire ő térdre esik: „Áldj meg engem, Fiú! Áldj meg, Krisztus! Ugye Te vagy az?” A Fiú, fejét lehajtva: „Te mondad...” Koprázi és Margarétája boldog: „Alászállunk az égbe! – Örök életre lettünk ítélve; nem itt, hanem a Mennyben!”

A darab lezárása valóságos sírbatétel. A Fiú búcsúztatja a kriptába alászállókat. Ő még legalább 12 évig marad itt a Földön; de aztán órá is keresztthalál vár. „Nem az én akaratom érvényesül, hanem az Atyáé” – mondja lehajtott fejjel. Koprázi lassan elindul a lépcsőkön lefelé... Ekkor felhangzanak Rachmaninov C-moll zongoraversenye középső tételének utolsó taktusai – Margit könnyes szemmel: „Első ugráfiám zenéje...” – s követi ő is férjét. Az aszfalt bezárul. A Fiú keresztet rajzol a levegőbe: „Mennyei Atyám, vigyázz rájuk! És add

vissza testüket is az utolsó órán...” Megszólalnak a harangok – éjfél van. Zúg a tér, szél támad, villám cikáz, a kút kiapad. Nagy robajjal megmozdul a templom fala, kődarabok hullanak alá; a korpusz jobb karja leválik a kőkeresztről, a templom kapuja kitárul. Hatalmas dübörgés; a Fiú eltűnik a templomban...

A színjáték frenetikus sikert arat; maga a Koprázi-Káprázatos pár is ünnepel. Amikor az üdvivalgás elül, Medárdy ünnepélyesen bemutatja a közönségnek „az est valódi főszereplőjét”, s kéri a Mestert: üdvözölje ő is az egybegyűlteket. „A mai magyar irodalom jelese” udvariasan maga mellé szólítja „kishúgát”, Margitot, majd megköszönve a tapsvihart, bevallja kérésük, szorongásuk okát: „Nem szerettünk volna saját jövőnkben kutakodni. /.../ De megérkezve láttuk, itt prófécia készülődik. /.../ Valódi evokáció ez a darab. És sajnos: pontos. A legutolsó jelenet pedig gyönyörű epitáfium – szívesen elfogadnám saját sírfeliratomként is...” Majd: „Igyekezzenek, nehogy lekéssék az éjféli misét!” A terem lassan kiürül. Koprázi búcsút vesz Medárdytól: „Viszlát, de nem itt a földön. Én annyira félek a haláltól, hogy elébe megyek. Margit meg sosem akart élni. Időutazás, drága barátom – találkozunk egy másik dimenzióban.” Majd Margithoz: „Éjjféltől Krisztuséi vagyunk...” Aztán belépve a templomba, Koprázi a Jordán vizével telt üvegcsé tartalmát a szenteltvíztartóba önti; Margit a párizsi parfümjét locsolja szét a bejáratnál – hiszen az édes illat „a megszentelődés gyümölcsét érleli...”. Aztán megkondulnak a harangok: itt az éjfél. Kopráziék kilépnek a templomból – a téren rájuk váró ellenségeik hirtelen „fölszívódnak mint a pára”. Felszárnyal Szűz Mária-hoz „a fohászos ének” („Ne feledkezzél

meg szegény magyarokról...”). „Valami pulzálva villantott a több száz fényévnnyi magasból. Isten kacsintása” (?).

A rövid zárórész majdnem pontosan megegyezik a bevezető részzel, azzal a különbséggel, hogy most nem húsvét hajnala van, hanem 2000 szentestéje. „0 óra 15 perc 47 másodperckor megmozdult a föld. A szeizmográfot mély depressziójából hiába próbálta kibillenteni. Nem volt rengés. Csak a Farkasréti temető művészdombján, a legmeredekebb lejtőn, a gaz benötte, korhadt fakereszttel és fejfával jelölt sírban 10 év nyugalom után megmozdult két halott. Tizenöt és fél centit csúsztak. A koporsókból megmaradt vékony deszkavég lágyan kopogtatott az alattuk megbújt, szomszédos sírgödör agyagos falán.”

Feltámadtak tehát? – most már végérvényesen? – második sírba tételük után? – a földi pokolból a Mennybe jutottak? Szerencsére a történet csak az abszurd képzelet síkján „igaz”, s a regény hősei „ma is élnek – míg meg nem halnak”. Mint a mesében. Istenre bízták, bízzák sorsukat, jövőjüket: vagy segítse őket „boldogulni” eme keserves földi életben, vagy emelje őket magához, kiszakítván a sötét labirintus fogságából...

Koppány Zsolt – József Attila ars poeticájához híven („az Igazat mondd, ne csak a valót”) – a bizarr esemény sor keretében nagyon lényeges dolgokat tár fel hitelesen korunkról, sőt magáról az Élet természetéről is. A nagy társadalmi „hazugság-összjáték”-ban elvesz minden, ami „emberi”. Aki „az isteni törvények” szerint próbál élni, azt a társadalom „bünteti”, megfosztja az életlehetőségektől, /tetsz/halálra ítéli (voltaképpen ez az ókori tragédiák alaphelyzete is). Jelen

esetben mégsem fordul igazi tragédiába a mű; inkább az „üdvözülés”-re esik a hangsúly, ami – ha e világon nem is – a „túlvilágon” mindenképp bekövetkezik. A főhősök „megdicsőülnek”; számukra megváltás a halál, hiszen szemükben a lelki-szellemi-erkölcsi értékek fontosabbak a pusztán életnél. Az író értékrendjében első helyen a krisztusi szeretet áll; ugyanakkor mélyen gyötrődik amiatt, hogy miért vannak mindazok „szenvedésre ítélve”, akik a szeretet-törvény szerint rendezik be az életüket. Az önérvényesítésért, önérdekeikért bármily eszközökkel küzdeni tudók minden tekintetben háttérbe szorítják azokat, akik az isteni parancsot („szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”) komolyan veszik. Utóbbiak sorsa tehát a kirekesztettség, a megalázottság, a szenvedés. Jézus azonban azt is világosan kijelentette: „Az én királyságom nem e világból való”. Tehát annak, aki az ő „lelki birodalmában” próbál otthonosan mozogni, le kell tudnia mondani az e világi hívságok-

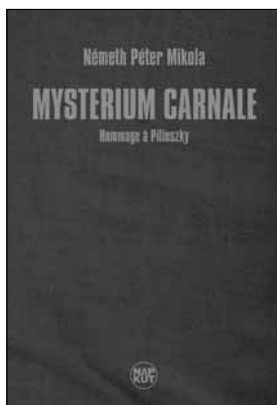
ról, „érvényesülés”-ről. Hősei ezt felismerik, el is fogadják; sőt, voltaképpen vágnak is rá, hogy mielőbb „túl legyenek” az életen. A „tetsz”-élet fogságából szabadulva, örömmel fogadják tehát az „üdvözítő” halált, s lépnek át az „örök élet”-be. Így számukra a halál pillanata: a feltámadás...

Ugyanakkor – túl a metafizikai problémákon, amelyek az író foglalkoztatják – választ kapunk arra a kérdésünkre is, miért nem tekinthetjük igazán nemzeti „feltámadásnak” a rendszerváltás folyamatát, miért került csapda-helyzetbe a szellemi élet, s miért nem látszik a „kiút” immáron másfél évtized múltával sem? Egyre világosabbnak tűnik: osztársadalmi „üdvözülés” helyett kinek-kinek egyénileg kell egyfajta „modus vivendi” találnia. Ami egyáltalán nem könnyű...

(Koppány Zsolt: *Feltámadás és az élet, avagy az apokrif sírbatétel*. C.E.T., Budapest, 2006)

G. Komoróczy Emőke

„A fa nem elégszik meg azzal, hogy fa legyen”¹

A *Mysterium carnale*, vagyis a „hús misztériuma”, a „testté vált hittitok” asszociációi itt is megjelentek most, ráadásul egy ilyen ihletett és abszolút hiteles tolmácsolásban, mint amelyet a költőtől és lányától az imént hallottunk. Ha az ember önmagát a kötetet szemléli a különlegesen megtipografizált képekkel és szövegekkel, a pauszokkal és versekkel, valamint a tartalomjegyzékkel, ami részben rendezőelvet és magyarázatot is ad előre az értelmezéshez, vagy akár az összevissza olvasáshoz, akkor azt mondhatja, hogy rendben van, ez egy alapjában jól átgondolt, jól megszerkesztett verseskönyv. És, ha hozzátesszük a most hallottak akusztikus részét is, akkor még inkább az.

A cím, az alcímről van most szó: *Hommage à Pilinszky*. Pilinszky János életművéből kiindulva tehát, és Köpöczi Rózsa fölolvastott fülszövegéből a nyomtatékosított misztika mint alapprobléma felől közelítve vagy indítva a kérdést, összeszedtem a kötetben hivatkozott *Szög és olaj* című prózai műből néhány jó és tömény Pilinszky-idézetet, amelynek segítségével az én műolvasatomat megpróbálom ezennel megalapozni.

„*Egy remekmű szobor – mondja a „Párbeszéd” Istennel* című esszéjében Pilinszky, amit 1968-ban írt –, bármily odaadással szemlélem, néma marad. Látszatra semmi szava hozzám, semmi üzenete, s főként semmi személyemre szóló szava nincsen. Valójában: mélyebb érdekeimben, s lényegesen személyesebben érinthet, mint sok valóságos evilági párbeszéd.” Az egész nem hosszú, de nagyon tömény szöveg. A többi része pedig arról szól: *hallgatni az Istent, amikor beszélgetünk vele.*

S ha nem hallgat, akkor mi módon lépünk vele kapcsolatba? A kötet egyik alapproblémája ez.

A másik, *A Bizalomról* című írás. „*A kettő közti távolság – mármint a világ és Isten közti távolság – végtelen. A misztikusok éjszakája ez, az a színtér, ahol a létezés erejének és isten valóságának interferáló hullámai kioltják egymást, legalábbis tudatunkban, »nyelvezetükben«.* Van ugyanis az élménynek és a beszédnek egy »pontja«, ahol az egyenes beszéd lehetetlen.”

Hoz példát is, amikor a szerelmes anya kisdede fölé hajolva azt mondja, hogy te „csúnya”, vagy amikor Krisztus már-már magán érzi a halál szorításán túl az Atya ölelésének súlyát, szerelmét, s így kiált föl: „*Uram, Uram, miért hagyta el engem!*”

És talán még egy részletet... „*Az igazi misztikusok valójában hyperrealisták. Nem elszakadni kívánnak a valóságtól, hanem ellenkezőleg, visszatalálnak*

¹ Elhangzott a Magyar Írószövetségben a kötet bemutatóján, 2007. február 23-án.

annak forró magjába, centrumába. A puszta felszín szükségszerű hidegéből, megosztottságából, számkivetettségéből a valóság oszthatatlan szívébe” – írja Pilinszky János 1974-ben, *A valóságról* című esszéjében. Sokat lehetne idézni még ebből.

De akkor most megmutatom, hogy a versek kapcsán miért is voltak revelálóak ezek az idézetek. Itt van a kötet végén a *Diófa hajlékában* című prózai szöveg, amely a *Szög és olaj* írásaira lábjegyzetben hivatkozik, s abban, több helyen is idézi Pilinszkyt: „Mert mit is mond egy fa a csecsemőnek? Pontosan azt, ami kimondhatatlan.” Pilinszky valahol azt mondja, hogy az Isten a világot úgy adja át az összes csillag milliárdjával együtt egy villanásnyi idő alatt a csecsemőnek, aminél nagyobb ajándék és több nem is létezik. Alapvetően visszatérő kép ez: a csecsemő sorsa, bizalma, kiszolgáltatottsága és hite.

A másik, a valóság kétféle szintje. „A valóságé, ami egzisztál, de nem valódi.” Ez a Simone Weil-i idézet Pilinszkyknél olvasható. *S amely nem egzisztál, de igaz.*

S ez a mélyebb. Az ő lírájának és Németh Péter Mikola költészetének is az a célja tehát, hogy oly’ módon idézze fel azt a minden gyermekben megőrzött, vagy szerencsés esetben nemcsak megőrzött, de fel is idézhető eljegyzettséget, vagy ráébredést a világ lényegére, mint amit ebben a nagy esszében a csecsemő fölött álló *Diófa* beszéde jelképez. Itt most ugye idéznem kell Mikolát, a költőt: „Emlékeim egyike, ez a számtalanszor megisméltódó, gyermekkori. A belső szem fotográfiája, úgy lehet. Negatívján, több mint negyvenöt esztendő távolából egy idillikus kert kora délutáni csendjének hangulata körvonalazódik, s abban, a diófa árnyékában, mint szobor szelete a tájban a fehérre festett ágy rácsokkal: benne egy újszülött, a karjait az égre tárva mozdulatlanul és hangtalan. A szeme nyitva már...” S akkor a fa az, amely itt elvégzi, tulajdonképpen erre az egy emlékszeletre nézve a beavatásnak azt a csodáját, a nyelvnek és a tudásnak azt az átadását, odaajándékozását, amit máshol, másféle jelképekkel fejez ki akár Mikola, akár Pilinszky maga. Aki beszél egyébként a fákról, mondván azt, hogy a fa, ebben az értelemben a misztikus nyelv, a misztikus beszéd hierarchiájának értelmében nem elégszik meg azzal, hogy fa legyen. Úgy tanítja a saját valóságát egy másik magasabb, vagy azzá válható létformának a szintjén, hogy fel akar kapaszkodni, ki akar szabadulni. Egyesülni akar azzal a valósággal, amely mögött ott van az a nem egzisztáló, de igaz valóság. S amely a Teremtő valósága, a teremtésben. Ez egy ilyen paradicsomi pillanat az ember életében. Ez izgatja tehát a misztikus nyelv keresésében a költőt, Németh Péter Mikolát. Másodszor pedig a paradicsom elvesztése. A *Parancsolat* című versére hivatkozom, ahol a kilakoltatottságról, a száműzetetetről beszél, keresvén egy új, az ilyen negatívumokkal teli helyzetre is érvényes imádságnak a hiteles szavait. *A kilakoltatott lélekben... A kilakoltatott fejekben...* Ez a kilakoltatás sokféle jelentésű lehet. Ám, ebben az apokaliptikus jelentésben, nyilvánvalóan összefügg a *Paradicsomból* való kiűzetéssel. Mindazonáltal, ha a halál gondolatát gondoljuk most tovább, akkor ezekben a költeményekben felfedezzük a sír, a temető, a kereszt motívum sokszoros értelmét. S az alkalmazott fotográfiai és grafikai elemeknek a kiválogatását, nemcsak az alapvető sírkereszt motívumnak, a végkifejletként kettős kártyarajzzá „torzuló”, vagy inkább kiteljesedő változását láthatjuk, hanem meglátjuk azt a halált is, ami egyszerűen a

mindennapjainkban „körbe táncolja”, körülveszi az embert. Körülveszi a lakóhelyét. Körülveszi az élő társait, tehát az élő állatokat, növényeket, a hegyeket, magát az országot. Ilyen országúti haláltánc verset én most nem kívánok itt felolvasni, mert látom a forgatókönyvben, hogy a *Csend-élet* című opusz például elhangzik majd. Csak határozottan szeretnék utalni rá, hogy az összes szöveg úgy van összeválogatva, hogy minden, látszólag szokatlan mozzanat is, amit látunk és olvasunk, vagy asszociálunk, az a szövegekben is megjelenjen, ahogy a hídi szobrok esetében a váci kőszentes híd barokk szobrai. A Gombás-patak hídjának pusztuló kőszentjei, vagy miként a kötet elején még szójátékba rejtett anagrammatikus Csontváry: – „Csonkolt Cédrusom. / Egyetlenem! Árván! / Meglásd / erdő lesz belőled” – ahogy külön kibontva epigrammává változik.

Az egész *Mysterium carnele* című kötet ilyen módon, valójában, minden kísérletével s minden javaslatával együtt abban a törekvésében csúcsonylik, vagyis abból nő ki – s ezért a könyv Pilinszky János emlékére történt beállítására teljesen jogosult –, hogy ti., tovább folytatja Pilinszky szellemében a *némaság* és a *megszólalás* határán lévő élethelyzetek feltárását, vizsgálatát. A csend természetének a kutatását. A csönd rétegeinek a kimutatását. És, ha nem is olyan mértékben, mint ahogyan Pilinszky – különösen élete második felére jellemzően –, ám a *bűn* és a *megbocsátás* problémáját állította a középpontba, főleg a sokszorosan visszatérő Dosztojevszkij *Zoszima sztarec* alakokban, s így módon a *bűn* benne van a kivettetésnek, a paradicsom elvesztésének a motívumában. Ugyanakkor benne van az összes olyan értékvesztést, halált, leromlást jelző metaforában is, illetve a hozzá kapcsolódó képekben, amelyek a gondatlanságból, az életbe való tudattalan beletörődésből, annak elvesztéséből, illetve a halálba való beletörődésből fakadnak. Ezzel szemben, közbeiktat a költő, ugyanúgy, miként Pilinszky Dosztojevszkijtől – ennyiben ez a világtérzés Pilinszky utáni –, a kultúra idoljaiból valamit.

Egy váratlan pillanatban Pilinszky János például kijelenti, hogy egyre kevesebbet olvas. S ha olvas, mindig ugyanazt olvassa. Azokban, akikben még bízott, s akiknek a műveit még mondjuk, hogy úgy mondjam profán eredetű, de a liturgiában alkalmas szövegeknek tartotta, azokhoz tért vissza újra és újra, s azoknak a szavait „faragta” tovább a saját céljaira.

Így azt lehet mondani, s akkor ebben talán nem tévedek olyan nagyot, hogy, amivé Pilinszky számára Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij, a *Karamazov testvérek* írója lett, azzá vált Németh Péter Mikola számára Pilinszky János, a *Trapéz és korlát*, a *Harmadnapon*, a *Nagyvárosi ikonok*, a *Szálkák*, a *Végki-fejlet*, a *Kráter* szerzője. És a most bemutatott kötetével ezt kívánja, óhajtja leginkább tudatosítani olvasóiban a költő. Egészen pontosan Pilinszky életművének szakrális olvasatát egy olyan időszakban, amely „logikusan” folytatja azt a rettenetbe hajló kort, amelyben ő élt. De ez a mai kor talán még kilátástalanabb, ha lehet és szabad ilyet mondani, mint amilyen neki, a 20. században megadatott.

(Németh Péter Mikola: *Mysterium carnele. Hommage à Pilinszky* [Németh Zoltán Pál fotográfiáival]. Napkút, Budapest, 2006)

A Hely ereje

„Az egyik belső udvaron tekintélyes, vastag törzsű ecetfa. Ismerem. Csemetekorában eshetett, hogy egy szebbre, többre vágyó lakó színes csónakzománccsíkokkal ékített, agyonkopott autógumit helyezett a tövébe. Virágágyásnak szánta: a lyukon át nyújtózott az ég felé a fácska. Aztán nekilendült, nőni kezdett. Mára a radiálgumi a második emelet magasságában repedezik a derékvastagra húzott törzsön. Ha én tervezném a Csikágó címerét, ez volna rajta: bádogszín mezőben legyőzhetetlen ecetfa, derekán gangmagasban ingó kék-vörös autógumi-gyűrű.”

(Békés Pál: *Szívem, Csikágó*)

A mostani Thököly és Dózsa György út, illetve a Damjanich és Rottenbiller utca által határolt területet Csikágónak nevezik. Nevét tengerentúli rokonától kapta, de akkor még nem a bűnbandák miatt, hanem a Chicago felépüléséhez hasonló rohamos fejlődés, illetve az utcák szabályos elhelyezkedése ihlette a névadást. Ha arra sétálunk, érdemes megfigyelni, hogy a házak szinte kivétel nélkül a millennium jegyében születtek, jól illusztrálva az 1870 és 1890 közti évtizedekben megjelenő bérházépítési lázat. Szinte pillanatok alatt húzták fel a körgangos épületbelsőkkkel, hátsó lépcsőkkel és a szűk udvarokkal tarkított városrészt a néhai konyhakertek és káposztaföldek helyére, amely akkoriban a kontinens legnagyobb népsűrűségű, továbbá az egy lakosra számítva legkevesebb zöldterületű lakónegyede

lett. A helyzet nem sokat változott az évek múlásával, hiszen a fényhiány és a szellőzetlenség mai napig gondot okoz a Keleti pályaudvar mellett fekvő kerületnek.

Békés Pál legújabb műve ebben a viszonylagosan zárt térben játszódik. Sajátos dolog az, ha ennyire pontos és behatárolt referenciája van az olvasónak a helyet illetően, ugyanakkor a szereplők tekintetében az írói fantáziára hagyatkozik. Persze ez utóbbi megállapítás nem teljesen helytálló, az alakok nem egészen újak, hiszen a szerző számtalan olyan figurát sorakoztat fel, akiket már régről ismerhetünk. Megtalálható itt a mindenről tudni akaró szomszéd néni éppúgy, mint a mogorva házmeister, vagy akár az ideges, migrénes háziaszony. A huszadik század történelmének megörökítése közben az ő élettörténetükből olvashatunk részleteket, néha egész sorsokat követhetünk nyomon. Mégsem ők a főszereplők.

Békés Pál Csikágójának alcíme: gangregény. Bár formailag inkább hasonlít egy novellafüzérre, induljunk ki mégis inkább a címbeli műfaj lehetőségeiből. A már említett alakok közül csak egy-egy elbeszélés erejéig lehet fő- vagy mellékszereplőkről beszélni: akik az egyikben központi szerepet játszanak, a másokban csak jelenetekben tűnnek fel. Miért tekinthető Békés Pál könyve re-

génynek (is)? Az egyik ok, hogy – a fűlszöveg tanúsága szerint – mégis beszélhetünk főszereplőről, még ha sajátos módon is. Ennek a regénynek ugyanis a központi szervezőeleme nem egy alak, hanem maga a hely, a Csikágó. Kijelentésünket számos tény támasztja alá, többek között az, hogy a regénybeli figurák nemcsak szorosan kötődnek, de az életükre ténylegesen befolyással is bír otthonuk, kinek jobban, kinek kevésbé. Legyen az honvágy, vagy akár elvágódás, egy baleset kiváltója vagy akadály, amelyet le kell küzdeni, mind olyan érzelmi, értelmi hatás, amely a helyből egyenesen következik, annak atmoszférájából, változásaiból fakad.

Létezik olyan eset is, amikor az egyik szereplő annyira szorosan összenő a városrészsel, hogy egyesek már helytörténeti kuriózumként emlegetik: „Volt ebben az emberben valami időtlen. Mintha a járdából nőtt volna ki, és szürke aszfaltból, bitumenből, másra nem használható maradékból formálta volna a Teremtő. Már ha egyáltalán teremtették. [...] A környék szülőttei közül akárki képzelte is maga elé a Nefelejcs utca és az István út sarkát – legyen akár távolba szakadt csikágói, hisz a korfordulók az idevalósiakat is százával szórták a négy égtáj felé –, ott látták Laját minden időben.”

Hogy minden a hely köré szerveződik a műben, jól példázza Citrom Bandi – „aki fogja még a Nefelejcs utca flaszterét taposni” – esete; bár ő nem ennek a regénynek a tipikus alakja, mégis feltűnik egy rövid jelenet erejéig, még kislíuként. Az ő sorsát azonban már nem írják meg itt, mert a helyet elhagyja, és ezzel kikerül annak vonzásából, melynek jegyét minden szereplő magában hordozza ugyan, legyen bármely távol lakhelyétől; de Csikágó története már Citrom Bandi nélkül formálódik tovább.

A *Csikágó* azért tekinthető ezenfelül regénynek, mert bár sokszor úgy tűnik, hogy a városrész mindössze háttér ad az eseményeknek, időnként kiderül, hogy a könyv az ő története, akár a cselekmény szempontjából is, hiszen az idő múlásával benne ugyanúgy megváltoznak a dolgok, utcáit át- meg átnevezik, lakói meghalnak, majd újak születnek, épületei elkopnak, átépülnek.

A kötet fejezetei nem tartanak egymással szoros kapcsolatot, a kihagyások azonban sokatmondóak lehetnek. Mert az a fentiekből látható, hogy a *Csikágó* nem szokványos felépítésű regény, mint az alcím is mutatja, gangregény. A kettős jelentésű „gang” szó nemcsak a budapesti kerületbe kalauzol minket, de rövid kitekintést tehetünk általa egy másik földrészre, ahol a bűnbandák világába is beleláthatunk rövid epizódok erejéig. Ennek ellenére minden szál Csikágóban fut össze vagy Csikágóhoz vezet vissza, ereje vitathatatlanul nagy mindenkire és mindenre.

Békés Pál nemcsak egyszerűen arra a feladatra vállalkozik, hogy megírja a hely történetét, de regényével egyfajta mítoszteremtés veszi kezdetét, és ennek a megalkotására egy mindentudó elbeszélőt választ. Ezzel ugyan nem illeszkedik szorosan a manapság divatos elbeszélőtechnikákhoz, és a módszer nyilvánvalóan buktatókat is rejt magában, ugyanakkor egy egészen más jellegű élménnyel gazdagítja a befogadás tapasztalatát.

A műben felbukkan ugyanis egy gyöngybagoly, amely a kezdetektől Csikágó egyik épületében fészkel, és már az első említett lakóval, a Janból lett Sumin Jánossal különleges viszonyt alakít ki találkozásuk alkalmával: „Úgy gondolta, nemcsak ő figyelt fel az éjjeli madárra, hanem az is őreá, az érdeklődés kölcsönös, talán amaz is megsejtette benne a lelki rokont, még ha elsőre megriadtak is mindketten, de mostantól másként lesz, nem veszítik egymást szem elől.” Ahogy haladunk előre az időben és a könyv olvasásában, egyre inkább körvonalazódik az érzés, miszerint a bagoly nem egyszerűen egy szereplő, de szoros kapcsolatot tart fenn az elbeszélővel, mégpedig a mindenlátás terén, hiszen több regényalakban is Sumin Jánoséhoz hasonló érzéseket kelt: „A fehér pártás halálfej közepén éppúgy sötélt a mindenlátó, mindentudó szempár, mint akkor – mintha azóta nem moccant volna szedett-vedett fészkeről. [...] Nézték tovább a madarat, és a percek múltával Frigyes úgy érezte, a sötét szempár égeti a bőrét, keresztülyukasztja tekintetével, az éjjeli madár a szó szoros értelmében átlát rajta.” A közvetlen kapcsolat az elbeszélőtechnikával azt sejteti, hogy a szinte mitikus és egyben szimbolikus madáron keresztül mi, olvasók szintén beleláthatunk olyan dolgokba, melyek segítségével tevékeny részévé válhatunk egy most születő mítosznak, hiszen ezzel a gesztussal a mindenlátás képességét kapjuk meg, ha csupán egy regény erejéig is. Az üres szöveghegyeket mi gondolhatjuk tovább, közben pedig a szemünk láttára vonul el a huszadik század, annak minden sorsfordító eseményével és kiemelkedő vagy kevésbé fontos alakjával. Felvillan például Fedák Sári figurája, először mint a vörösöknek toborzó proletárasszony, majd mint Kukorica Jancsit alakító operettcsillag. Ezek a visszatérő motívumok körgangos folyosókon való sétálgatáshoz hasonlóak, melyekről hosszasan szemlélődhetünk, és arra is rádöbbenhetünk, hogy időnként ugyanoda érkezünk vissza, de akkor már, több tényezőnek köszönhetően, más megvilágításba kerülnek a dolgok, így mi magunk is.

Izgalmas útra csábítja hát Békés Pál az olvasókat, és mindezt rendkívül könnyed és olvasmányos stílusban teszi, ami talán annak is köszönhető, hogy a szerző otthonosan mozog e vidéken, hiszen gyermekkorát a Csikágóban élte, és számos személyes élmény került valószínűleg megörökítésre könyvében.

A regény utolsó lapjain a gyöngybagoly lakhelyéül szolgáló kis bádogtornyot lebontják, a madár elköltözik, az elbeszélő elnémul, a mítosz folytatódik tovább: „Néma volt a környék, mintha a baglyot gyászolná, amely tett egy búcsúkört, mindenlátó tekintete még egyszer végigsöpört az egyenes utcákon, tetőkön, gangokon, aztán végleg magára hagyta a Csikágót.”

(Békés Pál: *Csikágó – gangregény*. Palatinus, Budapest, 2006.)